

Emesa’lı Güneş Tanrısı’nın Kutsal Taşı: Küçük Asya Sikkelerinde Emesa Baetylosları *Sacred Stone of the Emesa Sun God: Emesa Baetyloi on Asia Minor Coins*

Sinem Güzel Yıldırım¹

Öz

Baetylos veya baitylos, kutsal sayılan veya ilahi kökenli olarak tapınılan kabaca şekillendirilmiş taşlara verilen genel isimdir. Bazı bilim insanları baetylosları kutsal yerlere dikilerek onurlandırılan taşlar olarak önerirken bazıları da dikilitaş, piramit, sütunları da baetylos olarak önerir. Sami kökenli beth-el tanrının evi kelimesinden türediği söylenen baetylos kavramı Antik Yunan ve Latin kaynaklarında gök yüzünden düşen, doğüstü özellikler taşıyan, kendi iradesi olan, konuşabilen ve savaşta zafer getiren taşlar olarak geçmektedir. Antikçağ halkları tarafından kutsal görülen baetyloslara Delphi’deki omphalos, Pessinus’taki Kybele, Paphos’taki Aphrodite taşları ve Ephesos’taki Artemis Tapınağı’nda yer alan baetylos örnek gösterilebilir. Emesa’da yoğun tapınım gören güneş tanrısı El-Gabal’a ait olan baetylosun rahiplerinden biri, gelecekte Roma İmparatoru Elagabalus olarak bilinecek olan Varius Avitus Bassianus’tur. Bassianus MS 218’te imparator olduktan sonra baetylosu yanına alarak Antiokheia üzerinden Küçük Asya’ya gelmiş, Kilikia, Kappadokia, Galatia, Bithynia ve Thrakia eyaletlerinden geçerek Roma’ya ulaşmıştır. Görkemli bir törenle taşı Roma’ya getiren imparator, taşın muhafazası için Palatinus Tepesi’nde “Heliogabalium” adlı bir tapınak yaptırmıştır. Elagabalus, MS 218’den 222 yılına kadar süren kısa iktidarında Emesa güneş tanrısını Roma Pantheonuna dahil etmeye hatta onu İupiter ile eş tutmaya çalışmış ancak hem halk hem de Senatus tarafından tepkiyle karşılanmıştır. MS 222 yılında tahttan indirilip öldürülmüş ve baetylos da Emesa’ya geri gönderilmiştir. Küçük Asya kentlerinden Anazarbos, Hierapolis-Kastabala, Iuliopolis, Prusias ad Hypium, Ephesos ve Hierapolis sikkeleri üzerinde Emesa Taşı’nın Roma’ya taşınması sahnesi görülmektedir. Kolybrassos kentinde ise Elagabalus dönemine ait bir sikkede süslü bir tapınak içerisinde baetylos görülmektedir. Çalışmada Kolybrassos sikkesinde görülen baetylosun o dönemki Emesa Taşı’nın Roma’ya götürülmesi ile bağlantılı olup olmadığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Elagabalus, Emesa, Baetylos, Kült, Roma.

Abstract

Baetylos or baitylos is the general name given to roughly shaped stones that are considered sacred or worshipped as being of divine origin. The concept of baetylos, which is said to derive from the Semitic word beth-el - the house of the god, is mentioned in Ancient Greek and Latin sources as well. The omphalos at Delphi, Cybele Stone at Pessinus, Aphrodite Stone at Paphos and the baetylos in the Temple of Artemis at Ephesus are examples of baetyloi that were considered sacred. In the city of Emesa there was a baetylos belonging to the sun god El-Gabal. One of the priests of this god was Bassianus, later known as the emperor Elagabalus. After

¹ Sinem Güzel Yıldırım, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi. İstanbul/TÜRKİYE. E-Posta: guzelsinem24@gmail.com. Orcid No: 0000-0002-8919-7246.

Bu çalışma İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı’nda hazırlanan “Kolybrassos, Karallia ve Kasai Kentlerinin Tarihi ve Roma İmparatorluk Dönemi Sikkeleri” adlı tezden oluşturulmuştur.

Bassianus became the emperor in 218 AD, he took this baetylos with him to Rome. During his short reign from 218 to 222, Elagabalus tried to include the sun god of Emesa in the Roman Pantheon and even equated him with Jupiter/J Zeus, but he was met with a reaction of both the public and the Senate. In 222 he was dethroned and murdered, and with his death the baetylos was returned to Emesa. The coins of the Asia Minor cities such as Anazarbos, Hierapolis-Castabala, Iuliopolis, Prusias ad Hypium, Ephesus and Hierapolis show the scene of the transportation of the Emesa Stone to Rome. Also in Colybrassos, a coin minted during the reign of Elagabalus shows a baetylos in an ornate temple. This paper will discuss whether this baetylos was connected with the transportation of the Emesa Stone to Rome.

Keywords: Elagabalus, Emesa, Baetylos, Cult, Rome

Giriş

Baetylos özellikle Akdeniz uygarlıklarında yaygın olarak görülen, genelde kutsal yapılar içinde yer alan taşlara verilen isimdir (Auffart 1996: 405-406). Bu taşlar temel olarak tanrıların “özünü” temsil eden, onların var ve erişilebilir olduklarını gösteren anikonik² semboller olarak saygı görmüşlerdir. Bir kısmı göktaşı olan bu taşların cennetten düştükleri veya tanrılar tarafından gönderildikleri düşünülmüştür (Newton 1987: 4).

Bu kavramla ilgili çalışma yapan bilim insanlarının farklı görüşleri bulunmaktadır³. Leonard Schmitz, baetylosun kutsal yerlere dikilen, zeytinyağı ve şarapla veya kurban kanıyla kutsanan taşlar olduğunu söylemiştir (Schmitz 1867: 453). William R. Smith Sami halklarının dinleri üzerine kaleme aldığı çalışmasında baetylosların sihirli güçler atfedilen taşınabilir taşlardan ibaret olduğunu belirtmiştir (Smith 1889: 188; Lagrange 1905: 195). Arthur J. Evans, Miken Uygarlığında ağaç kültürünü incelediği çalışmasında bu kavramı dikilitaş / pillar anlamında kullanmıştır (Evans 1901: 112-113).

George Moore’a göre ise baetylos terimi önceleri tek bir tip taşı ifade etmekteydi, ama günümüzde kullanılan tanım sadece taşları değil, sütunlar, piramitler ve bunun gibi objelerin tamamını içine almaktadır (Moore 1903: 205). Moore her objenin / taşın baetylos olarak tanımlanmaması gerektiğini düşünmektedir (Moore 1903: 205). Arthur Cook da bu konuda Moore’a katılmakta ve baetylos kavramının bütün kutsal taşlar için gelişigüzel kullanılmasının doğru olmadığını söylemektedir (Cook 1940: 887). Gaiffman ise baetylosun koruyucu özelliği olduğu düşünülen muskalar olarak kullanıldığını ve tapınım görmediklerini düşünmektedir (Gaiffman 2008: 54).

Baetylosun Kökeni Üzerine

Eski Yunanca “Βαίτυλος” kelimesinin kökeni Bochart tarafından Proto Sami dillerinde “tanrının evi” anlamına gelen *beth-el* ile ilişkilendirilmiştir (Bochart 1646: 708; Baumgarten 1981: 202). Eski Ahit’in ilk bölümü Yaratılış’ta (Genesis) Yakup, kardeşinden kaçıp Harran’a giderken yolda dinlenmek için durmuş ve başının altına bir taşı yastık olarak alıp uyuyakalmıştır. Rüyasında cennete uzanan bir merdiven, merdivenin sonunda ise melekleri ve Tanrı’yı görmüştür. Uyandıktan sonra başının altındaki taşı zeytinyağı ile yağlamış ve bu taşın olduğu yeri Tanrı’nın evi anlamına gelen “Beth-el” olarak adlandırmıştır (Gen. 28: 11-22).

² Anikonizm temel olarak, tapınım için görsel imgeler yerine, tanrıları temsil eden sembollerin kullanılmasıdır. Bu terimi kullanan ilk bilim insanı arkeolog Johannes Adolph Overbeck’tir. Overbeck, 1864.

³ Şebnem Yaman yüksek lisans çalışmasında baetylos kavramını detaylı olarak incelemiştir (Yaman 2013). Baetylos terimi ile ilgili görüşleri içeren güncel çalışma için ise, bakınız: Butcher 2016.

Bochart bu noktadan yola çıkarak Fenikelilerin kutsal affettikleri taşların baetylos olduğunu öne sürmüştür (Falconnet 1722: 521; Cumont 1911: 116; Moore 2008: 206).

Overbeck, Bochart’ın bu fikrine katılmış, taş tapınıminin ve dolayısıyla baetylosların doğu kökenli olduğunu söylemiştir (Gaifman 2008, 41-42). Karşılaştırmalı dinler tarihi çalışan Eliades de Bochart’ın izini takip etmiş, İslam öncesi Arapların, Yunan ve Romalılar tarafından “Tanrı’nın Evi” anlamına gelen “baytili” olarak adlandırılan bazı taşlara saygı gösterdiklerini söylemiş, baetylosların hem tanrı hem de yer adı olarak geçtiğini belirtmiştir (Eliades 1958: 229).

Bu görüşe katılmayan Marinatos, Yakup peygamberin *beth-el* ismini taşta değil, uyuyup rüyayı gördüğü yere verdiğini ve dolayısıyla baetylos’un direkt olarak kutsal taş anlamına gelmesinin pek de mümkün olmadığını savunmaktadır (Marinatos 2009: 75). Tartışmalara katılan Gaifman da Aramice *beth-el /byt’l* kelimesinin Yakındoğu’da tanrı ve yer ismi⁴ olarak kullanıldığını ve Yunanca’da kullanılan baetylos sözcüğünden farklı olduğunu söylemiştir. Kevin Butcher da baetylosların Sami kökenli olduğu fikrini sorgulamış, kutsal taşların sadece Yakın Doğu’da görülmediğini, hatta en meşhur baetylosların Yunan Anakarası’nda bulunduğunu söyleyerek Delphi’deki omphalos örnek vermiştir (Butcher 2016: 17-18).

Özetle *beth-el* ile *baetylos* kelimeleri birbirleriyle fonetik ve etimolojik benzerlik gösterebilir de ikisi birbirinden farklı anlamları karşılamaktadır. Yunan kaynaklarında geçen *baetylos* kutsal ve sihirli taşları anlatmak için kullanılırken, Yakındoğu kaynaklarındaki *beth-el*’in yer ve tanrı ismi olarak kullanıldığı görülmektedir.

Antik Yunan ve Roma Yazılı Kaynaklarında Baetylos

Antik Yunan ve Latin kaynaklarına göre “*baetylos*” doğaüstü özellikleri olan, hareket edebilen, konuşabilen, kendisini taşıyan kişiye koruma sağlayan ve savaşta zafer getiren kehanet nesnelere aittir.

Baetylos, Yunan kaynaklarında ilk olarak MS 1. yüzyılda Herakleia’lı Chion takma adıyla bilinen bir yazar tarafından yazılan mektuplardan birinde karşımıza çıkmaktadır. (Düring 1951: 14-15)⁵. Mektupta “*Baetylus*” bir kölenin adı olarak geçmektedir.

Yaşlı Plinius “*Naturalis Historia*”sında yıldızların parlaklığını absorbe eden taşlardan bahsetmekte ve bu taşların siyah ve yuvarlak olduğunu, kentler tarafından kutsal görüldüklerini ve adlarının da “*baetyli*” olduğunu söylemektedir (Plin. *Nat.* 37, 51)⁶.

⁴ Gaifman’ın bahsettiği Baitylos, Asur kralı Esarhaddon ve Tyre’li Baalu arasında yapılan anlaşmanın garantör tanrılarının biridir. Tanrı anlaşmaya uymayanların üzerine aç aslanlar yollayarak onları cezalandıracaktır. Yine Gaifman, Halep yakınlarındaki el-Sefire’de ele geçen Aramice bir yazıtta “*byt’l*” kelimesinin bir yer adı olarak kullanıldığını söylemiştir. Bakınız: Gaifman, 2008: 44-45.

⁵ “...*kenti görmeye gittik; ben, Heraklides ve iyi Agathon, ardından bazı hizmetkârlarımız, Baetylus, Podarces ve cesur Philo. Bizim silahımız yoktu, ama hizmetkârların her biri hançer taşıyordu ve cesur Philo’nun da bir mızrağı vardı.*” Gaifman 2008: 52.

⁶ “*Sotacus et alia duo genera fecit cerauniae, nigrae rubentisque; similes eas esse securibus. Ex his quae nigrae sint ac rotundae, sacras esse; urbes pes illas expugnari et classes; baetulos vocari; quae vero longae sint, ceraunias*”. “*Sotacus distinguishes also two other varieties of the stone, a black and a red, resembling axe-heads. According to him, those among them that are black and round are supernatural objects; and he states that thanks to them cities and fleets are attacked and overcome, their name being baetuli while the elongated stones are cerauniae.*”

Byblos'lu Philon'un Fenikelilerin tarihini anlattığı kitabında “*baitylos*” bir tanrı adı olarak geçmektedir. (Baumgarten 1981: 203)⁷. Diğer bir pasajda ise “*baitylion*” Ouranos tarafından yaratılan ve cennetten yeryüzüne düşen hareketli taşlar “*lithoi empsykhoi*” olarak geçmektedir (Baumgarten 1981: 203)⁸.

Pausanias, *baetylos* terimini kullanmasa da Yunanların önceden taşlara tapındığından bahsetmektedir (Paus., VII.22.4)⁹. Ayrıca Boiotoia, Akhaia, Attika ve Arkadia bölgelerinde de “kaba taşlara” tapınım olduğuna dair örnekler vermektedir¹⁰.

MS 6. yüzyılda yaşamış olan Neoplatonist Damascius “Philosophical History / Vita Isidori” adlı eserinde Eusebeus adlı bir adamın bir gece yarısı aniden Emesa'dan uzaklaşma gibi garip bir dürtü duyduğunu ve üzerinde Athena tapınağının inşa edildiği dağa kadar gittiğini, orada dinlenirken gökyüzünde duran bir ateş topu ve yanında da devasa bir aslan gördüğünü söylemiştir. Eusebius bu taşın *baetylos* olduğunu anlamış, taşı almış ve ona hangi tanrıya ait olduğunu sormuş, taş ise Gennaios'a ait olduğunu söylemiştir. (Dam. *Isid.* 203; Zintzen 1967: 276; Athanassiadi 1999: 309, 138). *Baetylos*'u alıp kıyafetinin içinde saklamış, taşın iradesine köle olmuş ve onun söylediği kehanet şarkılarını yorumlamaya başlamıştır (Marinatos 2009: 75).

Bazı Geç Antik Çağ ve Bizans kaynaklarında *baetylos* terimi tamamen Yunan kökenli olarak gösterilmiştir. Etymologicum Magnum'da *baetylos* tamamen mitolojik bir öge olarak geçmekte ve Kronos'un Zeus yerine yuttuğu taşı ifade etmektedir (Moore 1903: 201).

Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu'nda Güneş Kültü

Roma ve Yunan mitolojisinde ışık ile özdeşleştirilen Apollon, Zeus ve Leto'nun oğlu ve Artemis'in ikizidir ve sanatın ve müziğin tanrısıdır (Hes. *Theog.* 918). Aynı zamanda kâhin olma özelliği taşıyan Apollon, Yunan dünyasının her bir köşesinde yaygın bir şekilde tapınım görmektedir. Işık denildiğinde akla gelen diğer tanrı ise Helios'tur. Gaia ve Uranos'un çocukları Hyperion ve Theia'nın oğlu olan Helios güneşi simgelemektedir (Hes. *Theog.* 371). Her sabah atlarının çektiği arabasını gökyüzünde doğudan batıya süren ve yeryüzü ve gökyüzünü aydınlatan bir arabacı olarak tasvir edilen Helios'a (Hom. *Il.* 7.422), tapınım çok yaygın olmamakla beraber (Aristoph. *Peace*, 406, 410; Davidson 2007: 205; Larson 2007: 68), tanrının özellikle Rhodos'ta büyük saygı gördüğü bilinmektedir (Nillson 1906: 427). Helios'a tapınımın erken dönemde başladığı (Farnell 1909, 419) ancak Geç Hellenistik dönemde yoğunlaştığı düşünülmektedir (Parker 1999: 676; Scullion 2007: 200).

Helios'un Roma Pantheonundaki karşılığı Sol'dur (Rose Scheid 1999: 1420-142; Gordon 2001: 692-693; Matern 2002: 20-21). Roma İmparatorluğu'nda Elagabalus ile başlayan¹¹ Güneş

⁷ “And Ouranus, having succeeded to his father's rule, took to himself in marriage his sister Ge, and begot by her four sons, Elos who is Kronos, and Baitylos, and Dagon who is Siton, and Atlas.” “... ve Ouranus, babasının saltanatına halef olduktan sonra, kız kardeşi Ge ile evlendi ve ondan dört oğlu oldu: Kronos olan Elos, Baitylos, Siton olan Dagon ve Atlas.”

⁸ “φησί, «ἐπενόησε θεὸς Οὐρανὸς βαίτυλια, λίθους ἐμψύχους μηχανησάμενος. ...the god Ouranos invented baetyls, devising stones imbued with soul...”

⁹ “...Ἕλλησι τιμὰς θεῶν ἀντὶ ἀγαλμάτων εἶχον ἀργοὶ λίθοι...At a more remote period all the Greeks alike worshipped uncarved stones instead of images of the gods.”

¹⁰ Paus., Boiotoia, IX.27.1 ; Akhaia, VII.22.4; Attika I.44.2 ; Arkadia VIII.48.6.

¹¹ Elagabalus'tan önce Hadrianus, Marcus Aurelius ve Lucius Verus, Commodus ve Septimius Severus dönemlerinde Sol Invictus'a tapınımına dair epigrafik ve numismatik kanıtlar bulunmaktadır ancak tanrının resmi olarak kültleşmesi Elagabalus döneminde gerçekleşmiştir. Halsberghe 1972: 45-50; Watson 1999: 188.

Kültü (Halsberghe 1972: 35), MS 3. yüzyılda, Asker İmparatorlar döneminde önem kazanarak gerçek bir kült haline gelmiştir (Farnell 1909: 420; Nillson 1960: 32; Hoffman 1963: 117). Özellikle Gallienus ve Valerianus’un ortak hükümdarlığı zamanında tanrıya tapınım yoğunlaşmaya başlamıştır (Hijmans 1996: 135). Hatta Gallienus kendisini Tanrı Sol’un koruması altında ilan etmiştir (Southern 2015: 152). Aurelianus ile beraber Sol Invictus kültü en parlak dönemine ulaşmış, imparator Tanrıyı “*dominus et deus imperii Romani*” ilan etmiştir (Halsberghe 1972: 139). İmparator Aurelianus üç aşamalı politikasıyla güneş kültünün imparatorluk genelinde yerleşmesini sağlamıştır (SHA, *Aurel.* 35.3; Homo 1904: 184). İlk aşama Sol’un Roma İmparatorluğu’nun resmi baş tanrısı olarak ilan edilmesi, ikinci aşama Roma’da tanrı için tapınak inşa edilip festivaller düzenlenmesi, son aşama ise kültün devamlılığını sağlamak için rahip okullarının kurulmasıdır (Halsberghe 1972: 138-148). Bu reformlar sayesinde Yenilmez Güneş / Sol Invictus, Roma imparatorluğunun resmi dini Hıristiyanlık olarak kabul edilene kadar tapınım görmüştür (Halsberghe 1972: 173; Hijmans 1996: 118).

Emesa Baetylos’u ve Elagabalus

Günümüz Suriye’sinde bulunan Emesa kentinde El-Gabal, Elagabalus, Alagabalus, Eliogabalus ve Heliogabalus gibi isimlerle adlandırılan bir güneş tanrısına yoğun bir tapınım görülmektedir¹². Tanrının Emesa’da altınlar ve mücevherlerle donanmış altı sütunlu görkemli bir tapınağının bulunduğu, tapınağın içinde kutsal baetylosun ve onun üzerinde veya yanında bir kartalın durduğu bilinmektedir (Halsberghe 1972: 64). Herodianus da bize bu tapınakta konik biçimli büyük ve siyah bir taşın yer aldığını söylemiş (Hdn., V.6.6–7), ayrıca taşın üzerinde bazı küçük çıkıntıların olduğunu ve insanların bunu adeta güneş gibi görüp ona cennetten gönderilmişçesine tapıtığını da eklemiştir (Hdn., V.3).

Bahsedilen güneş tanrısının ileri gelen rahiplerinden biri de gelecekte Roma İmparatoru olacak olan Varius Avitus Bassianus’tur (Halsberghe 1972: 62; Turcan 1985: 15). Kendisi Emesa’da tanrı El-Gabal’ın baş rahibi olan Iulius Bassianus’un torunu Iulia Soaemias’ın oğlu ve Iulia Maesa’nın torunu olarak Syria kökenli güçlü bir aileden gelmekteydi (Halsberghe 1972: 41-43). Macrinus’un 218’de devrilmesinin ardından imparator olunca adını sadık hizmetkârı olduğu tanrısının adı olan Elagabalus olarak değiştirmiştir (SHA, *Heliogab.* I,I,6).

İmparator olduktan sonra Roma’ya gitmek zorunda olan Elagabalus, çok sevdiği tanrısının kutsal taşını ardında bırakmak istememiş ve onu da yanına alarak¹³ yola çıkmıştır (Turcan 1985: 29-32; Frey 1989: 76). 218-219’da kışı geçirmek için Nikomedia’da konaklayan imparator burada Roma dininde birtakım değişiklikler yapmak istediğinin sinyallerini vermiştir (Hdn., V.5.1-3). Roma’ya Senatus binasına asılmak üzere bir portresini yaptırmıştır. Portrede kendisi rahip olarak tanrısına kurban sunarken resmedilmişti (Hdn., V.5.6). Elagabalus bu portrenin

¹² Lenormant 1877: 310. Lenormant bu tanrının aslında önceden Sümer ve Akkad’lılar tarafından tapınım gören, sonradan Kaldea ve Babillerin de kabul ettiği ateş tanrısı Gibil olduğunu söylemekte, Gibil’in “Siyah Taş Tanrısı” anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu sebeple ateş tanrısı Gibil’in Suriye halkı tarafından güneş tanrısı olarak tapınım görmüş olmasının mümkün olduğunu söylemektedir. Lenormant 1877: 313-314. Halsberghe ise tanrının isminin Canaan (günümüz Filistin) kökenli olduğunu ve Gabal teriminin Aramice yüksek yerleri betimlemek için kullanıldığını söylemekte ve bu sebepten ötürü El-Gabal’ın önceleri bir tür Dağ Tanrısı olduğunu düşünmektedir. Halsberghe 1972: 62. Turcan da Gabal’ın bir dağ tanrısı olduğu fikrine katılmaktadır. Turcan 1985: 32. Elagabal isminin etimolojik kökeni Jean Réville tarafından detaylı olarak incelenmiştir. Réville 1886: 240-245.

¹³ Bazı araştırmacılar baetylosun Roma’ya İmparator Elagabalus ile değil, onun gelişinden sonra, 220 yılında getirildiğini söylemektedirler. Woytek 2019: 212, 43.

özellikle Senatus mensuplarının Curia'ya girerken önünde buhur yakıp şarap döktüğü Victoria heykelinin üzerine¹⁴ asılmasını emretmiştir (Hdn., V.5.3). İmparator bu emriyle Sol Invictus Elagabal'ın diğer tanrılardan daha üstün görüleceğini işaret ettiği gibi halkını önceden alıştıran kendisini yadırgamamalarını da garantiye almıştır (Cass.Dio, LXXX.3.2 ; Herodian V.5.5-7).

İmparatorun Thrakia, Moesia ve Pannonia üzerinden Roma'ya geldiği düşünülmekte (Turcan 1985: 95) ve giriş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 219 yılının Temmuz-Eylül ayları arasında olmalıdır¹⁵. Elagabalus, baetylosu Roma'ya oldukça ilginç bir törenle tanıtmıştır. Baetylosu sürücüsü olmayan, kar beyaz atların çektiği, altınlarla ve süslü disklerle kaplı bir quadrigaya koydurmuş, kendisi de atlı arabanın önünde ama yüzünü tanrıya dönük olacak şekilde geri geri yürümüştür (Hdn.,V.7.7-8). Ardından da Palatinus Tepesi'ne *Heliogabalium* adlı bir tapınak yaptırarak orada muhafaza edilmesini sağlamıştır (SHA, *Heliogab.* I,3,4 ; Halsberghe, 1972: 62; Turcan, 1985: 121; Icks, 2010: 337).

Antik kaynaklarda Elagabalus garip, gülünç ve barbar olarak nitelendirilmektedir. Herodianus, Elagabalus'un mor ve altından dokunmuş, Fenike ve Med esintileri taşıyan süslü kıyafetler giydiğini, değerli taşlardan takılar, taçlar kullandığını (Hdn., V.5.3-4) ve makyaj yaptığını (Hdn., V.6.10) söylemektedir. Hatta imparatorun Roma'ya girerken toga giymek istemediğini ve büyükannesi Iulia Maesa'nın halka "yabancı ve barbar" görünmemesi için onu ikna etmeye çalıştığını ama başarılı olamadığını da belirtmiştir (Hdn., V.5.5-6). Elagabalus Roma halkının gözünde müzik eşliğinde danslar eden (Hdn., V.5.9. ; Cass.Dio, LXXIX.14.3), sık sık oyunlar düzenleyip ziyafetler veren (Hdn., V.6.6. ; Cass.Dio, LXXIX.9.2) ve cinsel aşırılıkları olan (Cass. Dio, LXXIX.13; SHA, *Heliogab.* I,6,1) bir imparatordu. Historia Augusta'da, tanrısına sunduğu kurbanlar arasında insanların olduğu, hatta İtalya'nın dört bir yanından soylu ailelerin çocuklarını toplayıp onları kurban ettiği söylenmektedir (SHA, *Heliogab.* I,8.1). Halkın gözündeki olumsuz imajını, evlenmeleri yasak olan Vesta rahibelerinden Iulia Aquilla ile evlenerek pekiştiren Elagabalus, bir başrahip ve başrahibenin evliliğinden tanrısız çocuklar doğacağını umduğunu söyleyerek kendini savunmuştur (Cass. Dio, LXXX.9.3; Hdn., V.6.2; SHA, *Heliogab.* I,6,6). Ayrıca kendisinden sonra tanrı Elagabal'ı önce Athena (Hdn., V.6.3), sonra da Fenike kökenli tanrıça Urania ile evlendiren (Hdn.,V.6.4; Cass. Dio, LXXX.12) imparator Roma ve Emesa dinleri arasında bir bağ kurmayı amaçlamıştır (Icks 2006: 175).

Halsberghe ve Turcan'a göre Elagabalus, Roma İmparatorluğu'nu evrensel bir din altında toplama amacını gütmektedir. Halsberghe'ye göre imparator kendi tanrısını yüceltip, diğer kült unsurlarını da kendi amacına uygun şekilde tanrısının kültürüne tabi kılmaya ve kendi kültürünü evrensel hale getirmeye çalışmıştır (Halsberghe 1972:104). Turcan'a göre din birliği olmadan Roma'nın uluslarüstü bir imparatorluk olması mümkün değildir ve imparator halkına tam olarak bu fikri empoze etmeye çalışmıştır (Turcan 1985: 55). Halsberghe ve Turcan, Elagabalus'un kültürünü, dördüncü yüzyılın sonunda imparatorluğun resmi dini olacak olan Hıristiyanlığın erken bir öncülü olarak yorumlamaktadır (Icks 2009: 2).

Elagabalus Dönemi Küçük Asya Sikkelerinde Emesa Baetylosu

¹⁴ Sidebottom, Herodianus'un imparatorun portresinin bulunduğu yer konusunda yanlış olabileceğini düşünmektedir. Sidebottom 1998: 2786, 54.

¹⁵ Eutropius Elagabalus'un Roma'ya girdikten 2 yıl 8 ay sonra öldürüldüğünü söylemektedir. Eutr. VIII, 22. Cassius Dio ise Elagabalus'un Macrinus'a galip geldiği savaştan 3 yıl, 9 ay ve 4 gün sonra öldürüldüğünü söylemiştir. Bu hesaba göre 219 yılının temmuz ayı başına denk gelmektedir. Cass. Dio, LXXIX.3.3.

İmparatorun Emesa’dan Roma’ya uzanan yolculuğu, imparatorluğun sikkeleri üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Antiokheia ve Roma’da darp edilen devlet darbi sikkelerinde ve Syria’da Laodikeia ad Mare ve Iudaia’da Aelia Capitolina kentlerinin sikkelerinde bu yolculuğa dair betimler görmekteyiz¹⁶.

Küçük Asya kentlerinden ise Anazarbos (**Resim 1**), Hierapolis-Kastabala (**Resim 2**), Iuliopolis (**Resim 3**), Prusias ad Hypium (**Resim 4**), Ephesos (**Resim 5**) ve Hierapolis (**Resim 6**) kentleri sikkeleri üzerinde baetylosun Roma’ya taşınma sahnesine yer vermiştir¹⁷ (**Resim 12**) Sikkeler üzerinde baetylos quadriganın üzerinde durmakta, taşın üzerinde de kartal yer almaktadır. Anazarbos ve Hierapolis-Kastabala dışındaki kentlerin sikkeleri üzerindeki betimler Antiokheia ve Roma devlet darbi sikkeleriyle benzerlik göstermektedirler (**Resim 8-9-10-11**). Bahsedilen kentler bu arka yüz tiplerinden ilham almış olabilirler. Kilikia bölgesi kentlerinden Kolybrassos’ta da bir sikke üzerinde tapınak içerisinde Emesa baetylosu olabilecek bir anikonik taş bulunmaktadır¹⁸ (**Resim 7**).

Elagabalus’un Emesa’dan yola çıkıp Kappadokia, Galatia ve Bithynia üzerinden Roma’ya geldiği Cassius Dio tarafından aktarılmaktadır (Cass.Dio, LXXIX, 3,1.; LXXX.7.3.; Hdn.,V.5.3). İmparatorun önce Antiokheia’ya, sonra da Tarsos üzerinden Hacı Yolu (The Pilgrim’s Road)’nu (French 2016: 156-157) takip ederek Ankyra’ya geldiği düşünülmektedir. Ankyra’dan Nikomedia’ya ulaşmak için ise iki farklı alternatif yol bulunmaktadır. Şahin’e göre birinci yol Ankyra-Iuliopolis-Dableis-Tataion-Nikaia-Nikomedia, ikinci yol ise Ankyra-Krateria Flaviopolis-Neokaisareia-Gangra-Klaudiopolis-Prusias ad Hypium-Nikomedia’dır (Şahin 1984: 101-102).

Anazarbos ve Hierapolis-Kastabala Antiokheia’ya oldukça yakındırlar. İmparator Antiokheia konaklaması sırasında bu kentlere uğramış, kentler de bu ziyareti kutlamak için sikke darbi yapmış olabilirler. Icks, Anazarbos sikkelerindeki at üzerindeki Elagabalus betimlerinden yola çıkarak bu tiplerin Adventus sikkesi olduğunu, dolayısıyla imparatorun kente gelmiş olabileceğini söylemektedir (Icks 2009: 114-115).

Iuliopolis de direkt olarak güzergâh üzerinde bulunduğundan imparatorun geçişini onurlandırmak için sikke darp etmiş olabilir. Halfmann da Prusias ad Hypium’da bulunan onurlandırma yazıtlarından yola çıkarak imparatorun bu kente gelmiş olabileceğini söylemiştir (Halfmann 1986: 230-231).

Güzergâh üzerinde bulunan dört kent dışında Ephesos ve Hierapolis’te bu sikke tipinin neden yer aldığı kentlerin politikaları ile ilgilidir. İki kent de ethnikonlarında “ΝΕΩΚΟΡΩΝ” ünvanları yer almaktadır. Ephesos’un imparator Elagabalus döneminde dördüncü kez neokoros ünvanı aldığı bilinmektedir. Kentin Elagabalus’a Antiokheia veya Nikomedia’dayken bir delegasyon göndermiş olabileceği ya da imparatorun Nikomedia’dayken Artemis Tapınağı’nı ziyaret etmek için Ephesos’a inmiş olabileceği düşünülmektedir (Prado 2003: 89; Burrell 2004: 76).

¹⁶ Antiokheia: RIC IV,195, RIC IV, 196a; Rome: RIC IV, 61d, RIC IV,144; Laodikeia ad Mare: RPC Online VI, 8143-44; Aelia Capitolina: RPC Online VI, 9036-9039.

¹⁷ Anazarbos: RPC Online VI. 7277; Hierapolis-Kastabala: RPC Online VI. 7472; Iuliopolis: RPC VI Online 3692.; Prusias ad Hypium: RPC Online VI 3525; Ephesos: RPC Online VI 4871; Hierapolis: RPC Online VI 10789.

¹⁸ Kolybrassos: RPC VI Online 10867.

Hierapolis de ilk Neokoros'unu Elagabalus döneminde almasına rağmen darp ettikleri sikkeler imparatorun Roma'ya dönüp yerleşmesinden sonraya tarihlendirilmektedir (Burrell 2004: 135). Kentin ünvanı 221 yılından daha önce aldığına ve Elagabalus'un kente bizzat uğradığına dair kanıt olmadığından, Emesa'dan Roma'ya dönüşü betimleyen sikkelerin geçmişe atıf yapmak için darp edildiği söylenebilir (Johnston 1984: 59). Kentlerarası ezeli rekabette imparatorun favori tanrısının kültünü benimsediğini ilan etmek, onun takdirini kazanmanın en etkili yollarından biridir. Ephesos da Hierapolis de bu politikayı izlemiştir.

Kolybrassos kentinde Elagabalus döneminde darp edilen sikkedeki tapınağın içinde anikonik bir taş bulunmaktadır. Bu taşın ne olduğu konusunda iki ihtimal bulunmaktadır. İlki taşın Emesa baetylosu olmasıdır. Sikke imparator Elagabalus döneminde basılmıştır ki taşın Roma'ya götürülüşü de bu dönemde gerçekleşmiştir. Taşın yüzeyinde küçük daire şeklinde süslemeler vardır. Herodianus Emesa baetylosunu tanımlarken taşın üzerinde çıkıntılarının olduğundan bahsetmiştir (Hdn., V.3), bu daireler bahsedilen çıkıntılar olabilir.

Taşın içinde bulunduğu tapınak da dikkat çekicidir. Eğik lentolu ve görkemli görünen bu tapınağın İmparator Elagabalus'un Roma'da inşa ettirdiği *Heliogabalium* olma ihtimali vardır. Sikke üzerinde baetylosu koruması için iki yanında griffon bulunması taşın saygı gördüğüne ve önemli olduğuna işaret etmektedir. Kolybrassos'un Roma'daki bu tapınağa sikkeleri üzerinde yer vererek tıpkı Ephesos ve Hierapolis gibi imparatorun kültünü kabul ettiğini göstermiş olması mümkündür. Kilikia'da yer alan gelişmekte olan küçük bir kent olarak Küçük Asya'daki diğer kentlerden sıyrılıp kendini göstermek için böyle bir yol izlemiş olabilir.

İkinci ihtimal ise taşın Kolybrassos'un yerel kültüne ait bir baetylos olmasıdır. Kilikia bölgesinde yer alan Lyrbe kentinin Severus Alexander, III. Gordianus, I. Philippus, Valerianus ve Salonina dönemlerinde darp edilen sikkeleri¹⁹ üzerinde iki masa arasında duran bir ağacın önünde bir baetylos betimi bulunmakta ve baetylosun üzerinde bir çelenk süslemesi görülmektedir (Erol 2017: 39). Perge kentinin koruyucusu Artemis Pergaia'nın İon düzeninde bir tapınak içerisinde baetylos tarzında betimleri sikkelerde yer almaktadır²⁰. Tanrıçanın bu şekilde tasvir edilmesi onun ana tanrıça Kybele'den evrildiğini göstermekte, yani kentte yerel bir kültün devam ettirildiği anlaşılmaktadır. (Onurkan 1969: 309-310). Aspendos sikkelerinde üç sütunlu tapınak içerisinde Aphrodite Kastnietis'in kült heykelleri baetylos formunda tasvir edilmiştir²¹. Karşılaştırma yaptığımızda Kolybrassos baetylosu ile aralarında benzerlik görülmemektedir. Kentte yerel bir kültün olduğuna dair de elimizde başka bir ipucu bulunmamaktadır.

Kolybrassos'un tarih sahnesine pek çok kente göre daha geç çıkmış olması ve sikkede yer alan bu anikonik taşın sadece Elagabalus dönemine ait bir örneğinin olması yorum yapmayı zorlaştırmaktadır. Elimizdeki verilere dayanarak baetylosun yerel bir kült objesi olmadığını, kentin baetylosu, Elagabalus'un Emesa Taş'ını Roma'ya taşımasından etkilenecek sikkeleri üzerinde gösterdiklerini düşünmek daha mantıklı görünmektedir.

Sonuç

¹⁹ Gordianus: RPC Online VII.2. 2600; I. Philippus: RPC Online VIII, 2927; I. Valerianus: SNG Levante 290; Salonina: SNG Levante 291.

²⁰ RPC Online VI, 6110- 6117-6124-6128.

²¹ RPC Online IX, 1067.

Anikonik taşlara tapınının kökeni MÖ 3. Binyıla kadar uzanmaktadır. Minos dinindeki yuvarlak taşları (Evans 1901: 99-204), Hititlerin açık hava tapınaklarında yer alan kutsal “huvası”leri (Carstens 2008: 75-76), ve Mısırlıların “benben”lerini (Marinatos 2009: 79) göz önünde bulundurduğumuzda bu kültürün tipik bir Akdeniz kültürü olduğu görülmektedir. Bu kültürde önemli yer tutan ve tanrının görünmeyen varlığını sembolize eden baetylos, günümüzde dikili taşlar, sütunlar ve hatta piramitleri dahi içine alan bir şemsiye kavram haline gelmiştir. Fonetik ve etimolojik olarak Fenike dilindeki “beth-el” kelimesine benzediğinden ötürü Sami kökenli olduğu düşünülen baetylos kavramının sadece Doğu uygarlıklarında görünmediği, Yunan ve Roma kültüründe de önemli yer tuttuğu aşıkardır. Dünyanın merkezi olarak anılan Delphi’deki Omphalos, Paphos’taki Aphrodite baetylosu, Ephesos’taki Artemis Tapınağı içinde yer alan baetylos, Pessinus’ta yer alan ve Romalıların II. Kartaca Savaşı sırasında Roma’ya götürdükleri Kybele taşı bu kutsal taşlara örnek gösterilebilir.

Emesa’nın güneş tanrısının baetylosu ise günümüz Suriye sınırlarında yer alan Humus kentinde, görkemli bir tapınağın içinde yer alan siyah bir taştır. Caracalla’nın ölümünden sonra imparator olmak için Macrinus ile mücadele edip galip gelen Bassianus, Syria’da yer alan lejyonlar tarafından imparator ilan edilmiş ve ilk iş olarak Roma dininde bir reform yapmak için kolları sıvamıştır. İmparator olmadan önce de Güneş tanrısının sadık bir inananı olan Bassianus Roma’ya giderken baetylosu yanına almış, adını Elagabalus olarak değiştirmiştir. Elagabalus Emesa’dan Roma’ya uzanan yolculuğunda Küçük Asya’dan geçmiş, Moesia ve Pannonia üzerinden imparatorluk başkentine varmıştır. Küçük Asya kentlerinden Anazarbos, Hierapolis-Kastabala, Ephesos, Hierapolis, Prusias ad Hypium, Iuliopolis ve Kolybrassos imparatorun yolculuğunu onurlandırmak için sikke darp etmişlerdir.

Kolybrassos dışındaki kentlerin sikkeleri baetylosun quadrigalar ile Roma’ya taşınması sahnesini içermektedir. Sikkeler detaylı olarak incelendiğinde Anazarbos ile Hierapolis-Kastabala ve Iuliopolis ile Prusias ad Hypium sikkelerinin birbirlerine benzediği görülmektedir. Anazarbos ve Hierapolis-Kastabala sikkelerinde quadriganın önden görünümü yer almakta, atlar şaha kalmış olarak görülmekte, quadriganın tam ortasında Emesa baetylosu, onun da üstünde cepheden görülen kanatları iki yana açık kartal betimi bulunmaktadır. Iuliopolis ve Prusias ad Hypium sikkelerinde ise quadriga, baetylos ve kartalı taşırken, hareket halinde görülmektedir. Ayrıca quadriga üzerinde üçer parasol vardır. Bahsettiğimiz bu benzerlikler kentlerin birbirlerine coğrafi yakınlığıyla açıklanabilir. Anazarbos ve Hierapolis-Kastabala kentleri Kilikia, Iuliopolis ve Prusias ad Hypium ise Bithynia eyaleti sınırları içindedirler ve birbirlerine yakındırlar. Ephesos ve Hierapolis sikkeleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Temel betimleme aynıdır ancak quadrigaların yönü birbirinden farklıdır, Ephesos sikkesindeki atlar şaha kalkmış durumdadır, Hierapolis’teki quadriga hareket halindedir. Kolybrassos’taki sikkede ise diğerlerinden tamamen farklı olarak baetylosu eğik lentolu, süslü bir tapınak içerisinde görüyoruz.

Sikkelerinin üzerinde Emesa Taşı’nı gördüğümüz bu yedi kent dışında imparator Elagabalus ve tanrı Heliogabalus / Sol Invictus’un onuruna sikke darby yapan, festivaller düzenleyen kentler elbette bulunmaktadır. Attalea, Sardes ve Thyatira bu kentlerden bazılarıdır (Icks 2009: 4-5). Her ne kadar kentler imparatorun dikkatini çekmek için güneş tanrısını kabul ettiklerini ilan etseler de Elagabalus’un “Güneş Kültü” Roma geleneğince kabul edilemeyecek kadar egzotik ve yabancı görülmüştür. Özellikle tanrı Heliogabalus’u, Jupiter alternatifi olarak göstermeye çalışması ve kendisinin de halk tarafından uygun görülmeven davranışları nedeniyle imparator 222 yılında öldürülerek Tiber Nehri’ne atılmış (Hdn., V.8.8; SHA,

Heliogab., XVI.5-XVII.1-3.; Cass.Dio, LXXX, 20), Emesa Taşı da ait olduğu yere geri dönmüştür (Hdn., VI.6).

Katalog

1. Anazarbos

Elagabalus

ÖY: AYT K M AYP ANTΩNΕΙNOC CEB; Elagabalus'un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sola.

AY: ANAZAPBOY MHTPOΠIO B Γ AMK; Emesa'nın kutsal taşını taşıyan quadriganın önden görünümü. Quadriga üzerinde kanatlarını açmış kartal, cepheden.

Ref: RPC VI. 7277.

2. Hierapolis-Kastabala

Elagabalus

ÖY: AYT K M AYP ANTΩNINOC; Elagabalus'un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: KACTABAΛEΩN; Emesa'nın kutsal taşını taşıyan quadriganın önden görünümü. Quadriga üzerinde kanatlarını açmış kartal, cepheden.

Ref: RPC VI. 7472.

3. Iuliopolis

Iulia Paula

ÖY: IOYΛIA KOPNHΛIA ΠAYΛA CEB; Iulia Paula'nın giyimli büstü, sağa.

AY: IOYΛIOΠOΛEITΩN; Emesa'nın kutsal taşını taşıyan, üzerinde üç parasol olan quadriga ilerliyor, sağa. Quadriga üzerinde kanatlarını açmış kartal, başı sola.

Ref: RPC VI, 3692.

4. Prusias ad Hypium

Iulia Paula

ÖY: IOY KOP ΠAYΛA ΓEB; Iulia Paula'nın giyimli büstü, sola. Elinde gelincik.

AY: ΠPOYΓIEΩN ΠPOΓ YΠIΩ; Emesa'nın kutsal taşını taşıyan, üzerinde üç parasol olan quadriga ilerliyor, sağa. Quadriga üzerinde kanatlarını açmış kartal, başı sola.

Ref: RPC VI, 3525.

5. Ephesos

Elagabalus

ÖY: AYT K M AYP ANTΩNΕΙNOC CEB; Elagabalus'un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: ΕΦΕCΙΩN Δ ΝΕΩΚΟΡΩN; Emesa'nın kutsal taşını taşıyan, üzerinde üç parasol olan quadriga ilerliyor, sağa. Quadriga üzerinde kanatlarını açmış kartal, başı sola.

Ref: RPC VI, 4871.

6. Hierapolis

Elagabalus

ÖY: AY K MA AYP ANTΩNΕΙNOC CE; Elagabalus'un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: ΙΕΡΑΠOΛEITΩN ΝΕΩΚΟΡΩN; Emesa'nın kutsal taşını taşıyan quadriga ilerliyor, sola, öndeki atın başı sağa. Quadriga üzerinde kanatlarını açmış kartal, başı sola.

Ref: RPC VI, 10789.

7. Kolybrassos

Elagabalus

ÖY: A K M AYP ANTΩNNEINOC CEB; Elagabalus’un defne çelenkli, Gorgon desenli zırlı büstü, sağa.

AY: ΚΟΛΥΒΡΑΚΚΕΩΝ; İki sütunlu eğik lentolu, içinde baetylos bulunan tapınak, baetylosun iki tarafında grifon.

Ref.: RPC VI, 10867.

8. Antiokheia

Elagabalus

Denarius

ÖY: ANTONINVS PIVS FEL AVG; Elagabalus’un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: SANCT DEO SOLI ELAGABAL; Emesa’nın kutsal taşını taşıyan, üzerinde dört parasol olan quadriga, sağa. Quadriga üzerinde kartal.

Ref.: RIC IV, 195.

9. Antiokheia

Elagabalus

Aureus

ÖY: MP CAES M AVR ANTONINVS P F AVG; Elagabalus’un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: SANCT DEO SOLI ELAGABAL; Emesa’nın kutsal taşını taşıyan, üzerinde dört parasol olan quadriga, sağa. Quadriga üzerinde kartal.

Ref.: RIC IV, 196A.

10. Roma

Elagabalus

Aureus

ÖY: IMP ANTONINVS PIVS AVG; Elagabalus’un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: CONSERVATOR AVG; Emesa’nın kutsal taşını taşıyan quadriga, sola. Quadriganın üzerinde kartal, ağzında çelenk, başı sola. Quadriga üzerinde yıldız.

Ref.: RIC IV, 61d.

11. Roma

Elagabalus

Denarius

ÖY: IMP ANTONINVS AVG; Elagabalus’un defne çelenkli, giyimli ve zırlı büstü, sağa.

AY: SANCT DEO SOLI; Emesa’nın kutsal taşını taşıyan, üzerinde dört parasol olan quadriga, sağa. Quadriga üzerinde kartal.

Ref.: RIC IV, 144

Kısaltmalar

RIC: Roman Imperial Coinage

RPC: Roman Provincial Coinage

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Aristoph. Aristophanes, *Peace*
The Complete Greek Drama 2, Ed. W. J. Oates ve E. O'Neill (Jr.), New York, 1938.
- Cass.Dio. Cassius Dio, *Rhomaika*
Roman History X: Books 71-80, Çev. Earnest Cary, Herbert B. Foster, Cambridge, 1927.
- Eutr. Eutropius, *Breviarium Historiae Romanae*
Abridgement of Roman History, Çev. ve Rev. John Selby Watson, Londra, 1853.
- Hdn. Herodian. *History of the Empire II.5-8*, Çev. C. R. Whittaker, Cambridge, 1970.
- Herodian I.1-5, Kaynak:
<https://www.livius.org/sources/content/herodian-s-roman-history/>
(Çevrimiçi: 1.8.2023).
- Hes. Hesiodos, *Theogony*
The Homeric Hymns and Homerica, Çev. Hugh G. Evelyn-White, Theogony, Cambridge/Londra, 1914.
- SHA. Scriptorum Historiae Augustae, *Historia Augusta II.17*
Antoninus Heliogabalus, 26. Aurelianus, Çev. David Magie, Rev. David Rohrbacher, Cambridge, 2022.
- Hom. Homeros, *Ilias*
Homeros, *The Iliad*, Çev. A.T. Murray, Ph.D, Cambridge/Londra, 1924.
- Paus. Pausanias, *Periegesis Hellados*
Description of Greece, I. 1-2 (Attica and Corinth), 1918; IV: 8.22-10 (Arcadia, Boeotia, Phocis and Ozolian Locri) 1935; III: 6-8.21 (Elis 2, Achaia, Arcadia) 1933, Çev. W. H. S. Jones, Cambridge.
- Plin. Nat. Plinius, *Naturalis Historiae*
Natural History, X.36-37, Çev. D. E. Eichholz, Cambridge, 1962.

Modern Kaynaklar

- Athanassiadi 1999 Athanassiadi, P., *Damascius: The Philosophical History, text with translations and notes*, Atina, 1999.
- Auffart 1996 Auffart, C., "Baitylia", *Der Neue Pauly*, Stuttgart, 1996, 405-406.

“Emesa’lı Güneş Tanrısı’nın Kutsal Taşı: Küçük Asya Sikkelerinde Emesa Baetyloları”, *MASROP E-Dergi* 17.2, 2023, 14-32.

- Butcher 2016 Butcher, K., “Baetylomania: Coinage And Communal Memory in The Roman East” *Berytus Archaeological Studies*, 56, 2016, 235-255.
- Baumgarten 1981 Baumgarten, A. I., *The Phoenician History of Philo of Byblos: A Commentary*, Leiden, 1981.
- Burrell 2004 Burrell, B., *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*, Leiden/Boston, 2004.
- Bochart 1646 Bochart, S., *Geographia Sacra Seu Phaleg et Canaan*, Cadomus, 1646.
- Carstens 2008 Carstens, A. M., “Huvasi Rocks, Baityloi, and Open Air Sanctuaries in Karia, Kilikia, And Cyprus” *Olba* XVI, 2008, 73-93.
- Cook 1940 Cook, A. B., *Zeus: A Study in Ancient Religion* III.I, Cambridge, 1940.
- Cumont 1911 Cumont, F., *The Oriental Religions in Roman Paganism*, Chicago, 1911.
- Davidson 2007 Davidson, J., “Time and Greek Religion”, Ed. Ogden, D., *A Companion To Greek Religion*, Oxford, 2017, 204-218.
- Düring 1951 Düring, I., *Chion of Heraclea. A novel in letters*, Göteborg, 1951.
- Eliade 1958 Eliade, M., *Patterns in Comparative Religion*, Londra/New York, 1958.
- Erol 2017 Erol, A., “Lyrbe ve Sikkeleri”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 277, 2017, 37-39.
- Evans 1901 Evans, A. J., “Mycenaean Tree and Pillar Cult and Its Mediterranean Relations”, *The Journal of Hellenic Studies*, 21, 1901, 99-204.
- Falconnet 1722 Falconnet, C., “Dissertation sur les Bætyles”, *Memoires de L’académie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres* VI. Paris, 1722, 513-532.
- Farnell 1909 Farnell, L. R., *Cults of the Greek States*, 5, Oxford, 1909.
- French 2016 French, D. H., *Roman Roads & Milestones of Asia Minor*, Milestones, 3, British Institute at Ankara, 2016.
- Frey 1989 Frey, M., *Untersuchungen zur Religion und zur Religionspolitik des Kaisers Elagabal*, *Historia Einzelschriften* LXII, Stuttgart, 1989.
- Gaifman 2008 Gaifman, M., “The Aniconic Image of the Roman Near East”, Ed. T. Kaizer, *The Variety of Local Religious Life in the Near East in the Hellenistic and Roman Periods*, Leiden/Boston, 2008, 37-72.
- Gordon 2001 Gordon, R. L., “Sol”, Ed. H. Cancik ve H. Schneider, *Der Neue Pauly*, 11 (Sam-Tal), Stuttgart, 2001, 692-695.

- Halfmann 1986 Halfmann, H., *Itinera Principum, Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*, Heidelberger Althistorische Beiträge und Epigraphische Studien 2, Stuttgart, 1986.
- Halsberghe 1972 Halsberghe, G., *The Cult of Sol Invictus, Études préliminaires aux religions orientales dans l'empire Romain 2*, Leiden, 1972.
- Hijmans 1996 Hijmans, S. E., "The Sun Which Did Not Rise in The East; The Cult of Sol Invictus in The Light of Non-Literary Evidence", *Babesch 71*, 1996, 115-150.
- Hoffmann 1963 Hoffmann, H., "Helios", *Journal of The American Research Center in Egypt 2*, 1963, 117-124.
- Homo 1904 Homo, L. P., *Essai sur le règne de l'empereur Aurélien (270-275)*, Paris, 1904.
- Icks 2006 Icks, M., "Priesthood and imperial power: The religious reforms of Heliogabalus, 220-222 AD", Ed. De Blois, L., Funke, P., Hahn, J., *The Impact of Imperial Rome on Religions, Ritual and Religious Life in The Roman Empire*, 2006, 169-178.
- Icks 2009 Icks, M., "Empire of The Sun? Civic Responses to the Rise And Fall of Sol Elagabal in The Roman Empire", *Ritual Dynamics and Religious Change in the Roman Empire, Proceedings of The Eighth Workshop of The International Network Impact of Empire*, Heidelberg, 2009, 111-120.
- Icks 2010 Icks, M., "From Priest to Emperor to Priest-Emperor: The Failed Legitimation of Elagabalus", Ed. A. J. Turner, J.H.K.O, Chong-Gossard, F.J. Vervaeet, *Private and Public Lies: The Discourse of Despotism and Deceit in The Graeco-Roman World*, Leiden-Boston 2010, 331-341.
- Johnston 1984 Johnston, A., "Hierapolis Revisited" *The Numismatic Chronicle 144*, 1984, 52-80.
- Lagrange 1905 Lagrange, Le P. M-J., *Études sur les Religions Sémitiques*, Revue et Augmentée, Lecoffre, Paris, 1905.
- Larson 2007 Larson, J., "A Land Full of Gods: Nature Deities in Greek Religion", Ed. Ogden, D., *A Companion To Greek Religion*, Oxford, 2007, 56-70.
- Lenormant 1877 Lenormant, F., "Baetylia", Ed. Daremberg, C. V., Saglio, E., *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines I.*, Paris, 877, 642-47.
- Marinatos 2009 Marinatos, N., "Meta-Mythology of Baetyl Cult": The Mediterranean Hypothesis of Sir Arthur Evans and Fritz Graf", Ed. Dill, U., Walde, C., *Antike Mythen: Meiden, Transformationen und Konstruktionen*, Berlin, 2009, 75-80.

“Emesa’lı Güneş Tanrısı’nın Kutsal Taşı: Küçük Asya Sikkelerinde Emesa Baetylosları”, *MASROP E-Dergi* 17.2, 2023, 14-32.

- Matern 2002 Matern, P., *Helios und Sol, Kulte und Ikonographie des griechischen und römischen Sonnengottes*, İstanbul, 2002.
- Moore 1903 Moore, G. F., “Baetylia”, *American Journal of Archaeology* 7.2, 1903, 198-208.
- Newton 1987 Newton, H. A., “The Worship of Meteorites” *American Journal of Science* 4, III.13, 1987, 1-14.
- Nilsson 1906 Nilsson, M. P., *Griechische Feste von Religiöser Bedeutung, Mit Ausschluss der Attischen*, Leipzig, 1906.
- Nilsson 1960 Nilsson, M. P., *Opuscula Selecta Linguis Anglica, Francogallica, Germanica Conscripta*, Lund, 1960.
- Onurkan 1969: Onurkan, S., “Perge Artemis Kabartmaları ve Artemis Pergaia”, *Belleten* 131.33, 1969, 303-323.
- Overback 1864 Overback J., “Über das Cultusobjekt bei den Griechen in Seinen Ältesten Gestaltungen”, *Berichte über die Verhandlungen der königlich-sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, philologisch-historische Klasse*, 16, 1864, 121-172.
- Parker 1999 Parker, R., “Helios”, Ed. Hornblower, S., Spawforth, A., *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, 1999, 676-677.
- Prado 2003 Prado, L., “Iter Principis: Elagabal’s Route from Emesa to Rome?” *Tsukuba Area Studies*, 21, 2003, 59-100.
- Reville 1886 Reville, J., *La religion a Rome sous les Severes*, Paris, 1886.
- Rose ve Scheid 1999 Rose, H. J. ve Scheid, J., “Sol”, Ed. S. Hornblower, A. Spawforth, *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, 1999, 1420-1421.
- Schmitz 1867 Schmitz, L., “Baetylus”, Ed. Smith, W., *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology* I, Boston, 1867.
- Scullion 2007 Scullion, S., “Festivals”, Ed. Ogden, D., *A Companion to Greek Religion*, Oxford, 2007, 190-203.
- Sidebottom 1998 Sidebottom, H., “Herodian’s Historical Methods and Understanding of History”, Ed. Wolfgang Haase, De Gruyter, *Teilband Sprache und Literatur. Einzelne Autoren Seit der Hadrianischen Zeit und Allgemeines zur Literatur des 2. und 3. Jahrhunderts*, 34.4, Berlin/Boston, 1998, 2775-2836.
- Smith 1889 Smith, W. R., *Lectures on the Religion of the Semites*, New York, 1889.

- SNG Levante 1986 *Sylloge Nummorum Graecorum, Switzerland I, Levante-Cilicia*, E. Levante, Zurich, 1986.
- Southern 2015 Southern, P., *The Roman Empire from Severus to Constantine*, New York, 2015.
- Şahin 1984 Şahin S., “Zwei Meilensteine aus der Gegend von Claudiopolis-Krateia”, *Epigraphica Anatolica* 3, 1984, 101-105.
- Watson 1999 Watson, A., *Aurelian and the Third Century*, Londra/New York, 1999.
- Woytek 2019 Woytek, B. E., “Elagabalus and the “Aedes Dei Invicti Solis Elagabali” in Rome: The Numismatic Evidence”, *The Numismatic Chronicle* 179, 2019, 205-224.
- Yaman 2013 Yaman, Ş., *Eski Yakındoğu’da Anikonik Tapınma İşaret Eden Bir Kült Nesnesi Olarak Baitylos*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2013.
- Zintzen 1967 Zintzen, C., *Damascii Vitae Isidori Reliquiae*, Hildesheim/Olms, 1967.

Elektronik Kaynaklar

İncil-Bible: <https://www.bible.com/bible/111/GEN.28.NIV> (Ekim 2023)

RIC, *Roman Imperial Coinage*: (<http://numismatics.org/ocre/>) (Ekim 2023)

RPC, *Roman Provincial Coinage*: (<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk>) (Ekim 2023)

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

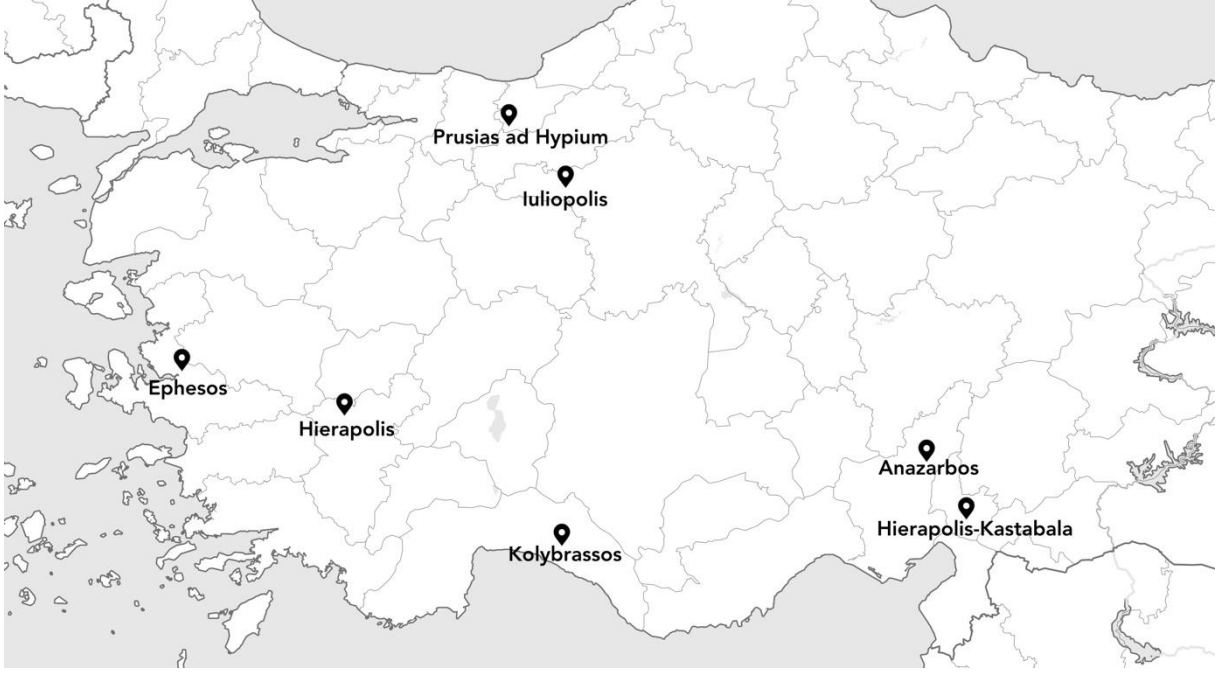
Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12. Elagabalus Döneminde Darp Ettikleri Sikkeler Üzerinde Baetylos Bulunan Küçük Asya Kentleri (Sinem Güzel Yıldırım)